

EYÜP MEKANSAL KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE SİVİL MİMARİ ÖRNEĞİ - AHSAP KONUT DOKUSU

Ayla Ayyıldız POTUR

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Mimari Tasarım Programında doktora eğitimine devam etmektedir. Yüksek Lisans öğrenimini İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Bina Bilgisi Programında, lisans eğitimini ise Yıldız Teknik Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 2002-2006 yıllarında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı İstanbul Bakım Onarım ve İstihkam Komutanlığı'nda, 2000-2002 yıllarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Daire Başkanlığı Ulaşım Koordinasyon Müdürlüğü'nde, 1996-2000 yılları arasında rölöve-restorasyon, mimari tasarım, toplu konut yapımı gibi çeşitli alanlarda uzmanlaşmış inşaat şirketlerinde görev almıştır. Çevresel psikoloji, mimari tasarım eğitimi ve tasarım kuramları konularında bilimsel çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır.

Gülhan BENLİ

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Rölöve - Restorasyon Programında doktora eğitimine devam etmektedir. Yüksek Lisans öğrenimini Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Rölöve - Restorasyon Programında, lisans eğitimini ise Yıldız Teknik Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 2005-2006 yılında Bimtaş A.Ş.'de, 2005-1994 yılları arasında Han Mimarlık Ltd. şirketinde pek çok konut ve işyerinin onarım ve dekorasyon işlerini tamamlamıştır. Tarihi çevrede yaşanan koruma sorunlarının irdelenmesi konusunda bilimsel çalışmaları ve yayınları bulunmaktadır.

1453 yılında İstanbul'u fethinin ardından, Fatih'in emri ile camii, medrese, türbe gibi anıtsal yapıların inşası Eyüp Semtine dini ve kutsal bir ziyaret merkezi olma özelliği kazandırmıştır. Anıtsal yapılar, taşıdıkları anlamsal değer nedeniyle büyük oranda korunarak varlıklarını günümüze değin sürdürürken, ne yazık ki, Eyüp merkezi ve çevresindeki sivil yapıların büyük bölümü tahrip olmuştur. Son yıllara kadar, geçmiş yüzyıllarda Eyüp de yapılan koruma - onarım ve restorasyon çalışmaları anıtsal yapılara yönelik olarak gerçekleştirilmiş, sivil yapıların varlığı ise büyük oranda göz ardı edilmiştir. Oysaki anıtsal yapıların yanı sıra yaşamın, özellikle de belli bir dönem tarihsel yaşantısının önemli belirleyicisi olan sivil yapıların varlığının devamı, Eyüp mekansal kimliğinin sürdürülebilirliğinde oldukça önemlidir. Ne yazık ki, Eyüp'de sivil yapılar, uygulamaya yönelik olan koruma - onarım ve restorasyon çalışmalarına örnek gösterilebilecek benzer şekilde, analize ve belgeye dayalı sayısız araştırma arasında da hak ettiği yeri alamamıştır. Bu çalışmanın temel amacı, Eyüp yerleşim alanının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu siyasal - sosyal - ekonomik değişim evrelerine paralel olarak Mekansal Kimliğinin Dönüşüm sürecinde konut olgusunu irdelemenin yanı sıra, Eyüp'e mekansal karakter kazandıran günümüze kalabilmiş geleneksel yapıların varlığının 'devamı' nın önemine dikkat çekmektir. Sivil mimarlık örneği ahşap konut dokusunu (resim 1) oluşturan yapıların büyük bir bölümünün günümüze ulaşamaması ve kentsel okuma için yeterli veri oluşturamamasının ar-

dında yatan temel etmenlerin araştırılması, sürdürülebilir kültürel kimliğin yeniden kazanımına yönelik çabalar doğrultusunda gerçekleştirilecek uygulamalar açısından faydalanılabilir sonuçlar ortaya koyabilecektir.

Eyüp Mekansal Kimliğinin Dönüşüm Sürecinde Sivil Mimari Örneği Ahşap Konut Dokusu

Resim 1

Resim 2

Eyüp'ün mekansal kimliğinde, dönemin siyasal, ekonomik, ve sosyal değişim süreçleri paralelinde dönüşüm sürecinin analizinde belirleyici kimlik öğelerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu kimlik öğelerinin tarihsel süreç içerisinde değişimi irdelendiğinde, dinsel merkez kimliğinin fetih dönemindeki kadar baskın olmasa da, günümüze değin her dönem için belirleyici yapısını koruduğu gözlenebilir. Eyüp, dinsel bir ziyaret merkezi kimliğinin yanı sıra, Osmanlı-Türk-İslam kimliğinin yerleşim süreci olarak ifadelendirilebilecek 15. ve 16. yüzyılların ardından, 17. ve 18. yüzyıllarda, bir seyir, sayfiye, mesire yeri olarak rekreasyon bölgesi kimliğini ve ardından rekreasyon kimliğinin kazanımında etken olan pitoresk niteliği nedeniyle de prestijli bir yerleşim alanı kimliğini kazanmıştır. İlk etkilerini 18. yüzyılda gösteren yenileşme

Resim 3-4: Eyüp mekansal kimliğinin dönüşümü

Resim 3

ve batılılaşma hareketleri, 19. yüzyılda tarihi yarımadanın ve daha özel bir çerçeveye Eyüpsultan'ın rekreasyon kimliğinin Boğaz yönüne kaymasına neden

Resim 4

mına yönelik çabaları beraberinde getirecektir.

olmuş, bu dönem kadar sahil sarayları ile üst sosyal sınıfın yaşam alanı olarak dikkat çeken Eyüp'ün prestijli yerleşim alanı kimliği yerini, imalathane, fabrika ve sanayi tesislerinin kurulması ile sanayi yerleşimi kimliğine bırakmıştır (Tablo 1). Dönem, Eyüpsultan'ın 600 yıllık tarihi içerisindeki kimlik dönüşümünde önemli bir belirleyici olarak ta-

minaya yönelik çabaları beraberinde getirecektir. Bu araştırmanın ana temasını oluşturan konut olgusu, Eyüpsultan'ın altı asırlık mekansal kimliğinin dönüşüm sürecinde, konak, yalı, saray, köşk, sultan sarayı, tek ev, apartman, bekar evi, gecekondulu gibi (zıt eksenlere de işaret eden) oldukça geniş bir yelpaze çerçevesinde, yerleşeni için barınak oluşturmaktadır. Konut, sadece genel mekansal yerleşimin değil, aynı zamanda, yerleşenin kimliğinin de önemli bir sosyal belirleyicisi olarak işlev görmektedir. 15. yüzyılda, Osmanlı kent kurma ve geliştirme geleneğinin bir örneği olarak, külliye, camii, medrese, türbe gibi kamusal kompleks öğelerini merkez alarak, zamanla organik olarak eklemlemelerle yayılan, iki katlı, cumbalı, mütevazı ahşap konut dokusu, tarihsel süreç içerisinde, dönemin siyasi ekonomik ve sosyal değişim evrelerine paralel olarak, etken yerini öncelikle yalı, köşk, konak ve saraylara, ardından ise, kaçak yapılaşma, gecekondulaşma ve apartmanlaşmaya bırakmıştır. 19. yüzyıl Tanzimat Döneminde, sahil sarayların yıkılmasına neden olan sanayileşme hareketinin ardından, 1950'li yıllarda modern kent imajının ancak yol hiyerarşisi üzerinde abideleştirilebileceği inancı ile ölçek dışı bulvarların yapılması, eski kent doku-

TARİH	DÖNEM	YAPILAN	YERLEŞİM KİMLİĞİ	YERLEŞİM KİMLİĞİ
15. yüzyıl	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Bursa'dan getirileneysel merkez mülkiyeti (Mekke, Kudüs)	Osmanlı-Türk İslam Medine, Kudüs'te bulunan yerleşim alanı (Mekke, Kudüs)
16. yüzyıl	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
17. yüzyıl	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
18. yüzyıl	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
19. yüzyıl	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
1900-1950	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
1950-1980	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar
1980 sonrası	Osmanlı İmparatorluğu	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar	Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılan inşaatlar

Tablo 1: Tarihsel süreç içerisinde siyasal sosyal değişimlerin Eyüp mekansal kimliği üzerindeki etkileri

minlanabilir ki, bu dönüm noktası, son yüzyılda Eyüp'ün köhneleşmiş bölge olarak ifade edilmesine uzanan zamansal süreçte oldukça önemlidir. Bazı araştırmacılar tarafından 'kimlik kaybı' ifadesi ile nitelendirilen bu süreç son yıllardaki Eyüpsultan'ın sürdürülebilir kültürel kimliğinin yeniden kazanı-

sunun ve imgelem öğelerinin büyük oranda tahribine ve yok olmasına neden olarak apartmanlaşma ve gecekondulaşma sürecinin başlamasına temel oluşturacak, ve bu değişim, sadece Eyüp kentsel mekanının fizyonomisinin değil, aynı zamanda konut mekanının da işlevsel, mekansal ve biçimsel karakterinin büyük oranda dönüşüm göstermesine neden olacaktır.

Farklı yüzyıllarda da gerçekleşse, 19. yüzyılda fabrikaların inşası için alan oluşturmak adına sahildeki sarayların yıkılması ile, 20. yüzyılda kentleşmenin zaman zaman mekan yaşam tanımayan tavrı sonucunda, ahşap sivil mimari örneği konut dokusunun yok olması süreçlerinin ardında yatan temel nedenler sorgulandığında benzer hareket noktalarının varlığına rastlamak mümkündür. Her iki yaklaşım da, tarım toplumundan endüstri toplumuna, köy yaşamından kent yaşamına, gelenekselden moderne eklenme sürecinin sancılarını üzerinde taşımaktadır. Geleneksel toplumların kendisini çembersel olarak yineleyen döngüsel zaman kavramına göre birey doğal çevresiyle bir bütündür. Ittelson' a (1973) göre, buna tezat olarak, doğrusal zaman kavramına sahip olan toplumlarda ise (yeryüzündeki yaşam kısa olduğuna göre) mekan da zaman gibi anlıktır ve 'pragmatik' değerlerle açıklanır; insan merkezci bu görüşe göre birey sadece 'kullanıcı' dır. Geleneksel düzene sahip toplumlarda, döngüsel zamanda değişimler yavaş gerçekleşmekte, gelenekselden kaynaklanan süreklilik güçlü varlığıyla ağır basmaktadır. Bu nedenle, mekansal nesnelere daha iyi ko-

runur ve kollarır; bu toplumsal anlayışta tüketim ve aşırı tüketim; 'yıkım, boşa harcama, israf' gibi tanımlar ile ifade bulur. 19. yüzyıla kadar, yavaş ilerleyen değişim sürecinin, 20. yüzyılda artan bir ivme kazanması, toplumsal yapının mekan algılayış biçiminde de dönüşüme neden olacaktır. Mekan, niteliksel değil niceliksel boyutuyla ekonomik bir yarar ve tüketim nesnesi olarak pragmatik yönüyle değerlendirilmekte ve yerel bağlamdan kopuş evrensel olanla telafi edilemeyince yapısal çevre, kimliksizleşme, tekdüzeleşme, yozlaşma ve kültürel yabancılaşma ile yüz yüze gelmektedir.

Kat mülkiyeti serbestliğinin desteklediği yık-yap-sat sürecinin başlamasıyla geleneksel kent dokusunun bütünselliğinde önemli bir mihenk taşı olarak rol alan sivil mimari ahşap konut dokusu, tüm Türkiye topraklarında olduğu gibi, Eyüp yerleşim alanında da, bu dönüşüm sürecinden en fazla etkilenen kent bileşenini oluşturmaktadır. Kırsal alanlardan kente göçle artan nüfus, kentsel bileşenlerin ölçek ve boyutlarındaki değişim, apartman olgusunun kira evi olarak adlandırıldığı ilk zamanlarındaki olumsuz imajının prestij nesnesine dönüşümü, ahşap konut tipolojisinin artan imar haklarının zorladığı çok katlı bina tipolojisine dönüşmeye yatkın olmaması, ahşabın yapım tekniği açısından betonarmeye oranla dönemin hızlı üretim gerekliliğini karşılayamaması ve kullanma-koruma sorunları gibi çeşitli etkenler bu süreci hızlandırmıştır. Eyüp'te özel mülkiyete ait sivil mimari örneği ahşap konutlar bir yana, yerleşime dinsel merkez kim-

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 5-6: Feshane Caddesi, 1992, 2006

Resim 7-8: Kızılmescid Sokak, 1992, 2006

Resim 9-10: Kızıldağırmen Sokak, 1992, 2006

liğini kazandıran ruhani ve anlamsal değere sahip anıtsal yapıların dahi geçmiş altı asırda gerekli durumlarda sürekli onarım görecer korunmasına rağmen, bu dönüşüm sürecinde, büyük oranda zarar görmesi kimlik kaybının boyutunu en belirgin şekilde gözler önüne sermektedir. 1950'li yıllarda dönemin devlet politikası olan geniş bulvarlar oluşturma anlayışı, Eyüp yerleşiminde, bir yapı adasının tamamıyla yok olmasına neden olmanın yanı sıra, Sokollu Mehmed Paşa Türbesi dahil pek çok abidenin (türbe, tekke, mezarlık vb.) tahrip olmasını beraberinde getirmiş (Yalçın, 2003), 1980'li yıllarda ise, Kazıklı Sahil Yolu düzenlemesi ile be-

haber, tarihi Bostan İskelesi ve çevresinde yer alan kültür varlıkları da yok olmuştur.(Resim 1,2,3,4)

Bu döneme değin, çoğunluğu 16. yüzyıla tarihlenen anıtsal yapıların bir bölümü, özellikle 1766 ve 1894 depremlerinin ardından geçirmiş oldukları köklü onarımlardan sonra, özgün planimetrik kurgularını tam anlamıyla koruyamamaları da, dönemlerinin mimari kimliğini yansıtabilmekte ve Eyüb'ün kentsel morfolojisinin okunabilmesi için yeterli ipuçları sunabilmektedirler. Örneğin, Mimar Sinan'ın Eyüp'te inşa ettiği çoğunluğu cami ve mescitlerden oluşan 28 adet eserin dördü dışında, tamamı (bir kısmı bilinçsiz onarımlarla da gerçekleşse) günümüze ulaşabilmiştir (Saatçi, 2000). Bu noktada zihinlerde bazı sorular uyanmaktadır: Eyüb'ün altı asırlık tarihsel sürecinde, koruma - onarım ve restorasyon çalışmalarının anıtsal yapılara yönelik olarak gerçekleştirilmesine rağmen yıllara değin sivil mimari konut örneklerinin göz ardı edilmesi ve bu kültürel varlığın kentsel okuma için yeterli veri oluşturamaması gibi olguların ardında yatan temel etken, sadece malzemeden kaynaklanan koruma sorunları gibi somut ifadeler ile açıklanabilir mi? Yoksa, koruma ve yenileme çalışmalarında kullanıcının ya da başka bir deyişle öznenin, korunacak olan nesneye yüklemiş olduğu anlamsal değer de etken bir boyut olarak değerlendirilmeli midir?

Yapısal çevreyi nesnel yönüyle fiziksel bir boşun olmaktan öteye taşıyan ve mekana kendi öznelliğini katarak yaşantısal bir boyut kazandıran özne, o mekanın yaşayanlarıdır. Bu nedenle, fi-

ziksel eskime ve fonksiyonel eskime gibi köhneleşme faktörleri ile karşılaşan tekil yapıların ve kentsel çevrelerin sıhhileştirme ve yenileme çalışmalarında sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için 'sahiplenme', 'kendileme' ve 'aidiyet' gibi kavramların önemi yadsınmaz. (Ayyıldız, 2000) Tarihsel süreç içerisinde ekonomik ve sosyal değişimlerin Eyüp mekansal kimliği üzerindeki etkileri irdelendiğinde, yerleşime kimliğini veren yerleşenlerinin sürekli olarak değişim gösterdiği gözlenebilir. 'Sahip değiştirme' olgusu, yapısal çevrenin, belirli bir sosyo-ekonomik (kültür, din, düşün sistemi) yapıya sahip bir toplum yapısından diğer bir toplumsal yapıya miras olarak aktarılmasının yanı sıra, bireyler aynı sosyo-kültürel ve etnik kökenden gelseler dahi, zaman içinde toplumsal yapının dönüşümü ile beraber kültür ve düşün sistemlerinin farklılaşması ile de açıklanabilir. Sahip değiştirme olgusu, tüm Türkiye topraklarında olduğu gibi, Eyüp yerleşim alanında da, köyden kente göç, 19. yüzyılda etkilerini gösteren batılılaşma hareketinin neden olduğu sosyal değişim, modernite kavramının yanlış yorumlanması ve popüler kültür etkileri gibi anahtar süreçler ile açıklanabilir ki, bu olguların yön verdiği dönüşüm süreci, geleneksel kent dokularının gerek görsel gerekse de yaşamsal anlamda ortaya koymuş olduğu nitelikliliğin ve kültürel özün anlamsal bir değer kalemi olarak algılanmaması ile sonuç bulacaktır.

Oysa ki, yapma çevre olarak nitelendirilebilecek bir yapının, yapı grubunun, kentsel bir bölgenin yenilenmesi, sıhhileştirilmesi, korunması, restoras-

yonu ve modernizasyonu ancak, yaşayanlarının kendilerini o kültürün bir parçası olarak hissetmesi ve böylesi bir bilinçle o yöreyi sahiplenmesiyle gerçekleşebilir (Ergün, 1998) İnsanoğlunun kendi üretmiş olduğu kültürel öğeleri yok etmesi oldukça güçtür. Ancak, üretimine katkıda bulunmadan kazanmış olduğu bazı değerleri kolayca tüketebilir. Tüm Türkiye topraklarında olduğu gibi, Eyüp yerleşim alanında da, sivil mimarlık örneği olan ahşap konut dokusunun bir miras olarak sürdürülebilirliğinin sağlanamamasının ardındaki en temel etken, belki de, bu mirasın asıl üreticilerinin fiziksel varlıklarının ötesinde düşünsel varlıklarının da yok olması ile açıklanabilir. Yerleşen kimliğinin değişimi ile beraber, gerek fiziksel olarak, gerekse düşünce sistemi bağlamında sahip değiştiren geleneksel kent dokusunun korunmasındaki en temel bileşen, yeni sahipleri için taşıdığı anlamsal değer, kültürel öze yönelik farkındalık duygusu ve çevresel yetkinlik bilinci olacaktır (Resim 3, 4 , 5 ve 6).

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 11-12: Kızılmescid Sokak, 1992, 2006. Özgün detayların göz ardı edildiği dikkat çekmektedir.

Resim 13-14: Kızıldeğirmen Sokak, 1992, 2006. Özgün detayların korunmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Resim 15-16: Feshane Caddesi, 2006. Yeniden yapım yerine onarımın tercih edildiği ve özgün detayların aynen korunduğu dikkat çekmektedir.

Resim 17-18: Feshane Caddesi, 1992, 2006. Uygulamada özgün detayların gözü ardı edildiği dikkat çekmektedir. Restorasyon sürecinde denetleme mekanizması işlerlik görebilseydi yörede son örneklerini temsil eden bu çıkma taşıyıcısının detay özelliklerinin günümüze ulaşabilmesi sağlanabilecekti

Eyüp yerleşim alanında sivil mimari örneği ahşap konut dokusunu oluşturan yapıların büyük çoğunluğu, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası'na göre, 1977 yılında tescil edilmesine rağmen, çeyrek asırlık zaman süreci içerisinde sürdürülebilir kültürel kimliğin yeniden kazanımında gerekli olan ilerleme ivmesinin yakalanamamasındaki en temel etken, korumada, bütüncül yaklaşımın gözü ardı edilmesidir. Yapısal çevrenin fiziksel olarak korunmasına yönelik kararlarda, ahşap konutlar tek yapı ölçeğinde korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiş, fakat, yapıların bir bütün olarak oluşturduğu organik doku; parça ve bütün arasındaki ilişkiler; kaplamaları ve bahçe duvarları ile sokak dokusu; Haliç kıyısı ile ilişki; yapay olanla doğal olanın, yeşil dokunun birlikteliği ile oluşan bütünsellik geri plana itilmiştir. Koruma kararlarında yapıların içinde yer aldığı doğal ve yapay çevreden kopartılarak bağımsızmışçasına tekil bir yaklaşımla değerlendirilmesinin daha ötesinde bütünselliği dışlayan ve bölgenin köhneleşmeye terk edilmesine neden olan asıl kritik nokta ise rehabilitasyon ça-

lışmalarında sosyal çevre olgusunun öneminin gözü ardı edilmesidir.

Eyüp geleneksel kent dokusunun maruz kaldığı eskime süreci, Handler'ın (1960) sınıflandırma sistemi gözü önüne alınırsa, iki tiptir: Fiziksel Eskime ve Rölatif Eskime. Eyüp sivil mimari örneği ahşap konut dokusu için, malzeme ve strüktür yapısına bağlı olarak dış etkenlerle zamanla ortaya çıkan bozulmalar sonucunda yapının hizmet verme etkinliğinin azalması ifadesi ile açıklanan Fiziksel Eskime (structural obsolescence) olgusunun yanı sıra, ve hatta belki de daha etkin olarak, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik dönüşüm süreçleri paralelinde oluşan ve giderilmesi fiziksel eskimeye oranla daha güç olan Rölatif Eskimenin (relative obsolescence) varlığı söz konusudur (resim 7, 8 ve 9).

Rölatif Eskime, fonksiyonel eskime (functional obsolescence), biçimsel eskime (style obsolescence), teknolojik eskime (technological obsolescence), çevresel eskime (environmental obsolescence), finansal eskime (financial obsolescence) gibi alt başlıklar altında sınıflandırılabilir. (Atasoy, 1973) Geç-

mişin birkaç kuşak bir arada yaşayan aile yapısının gereksinim duyduğu konut tipinin mekansal büyüklüğünün ve planimetrik özelliklerinin çekirdek aile tipinin yaygınlaşmasıyla değişimi, mahremiyet olgusuna yaklaşım, kurnadan banyoya dönüşüm süreci, tuvalet alışkanlıklarının değişimi gibi pek çok olgu bir yandan yapıya yeni fonksiyonların eklenmesini gerektirirken diğer yandan geleneksel konut birimlerin fonksiyonel olarak eskimesine neden olmaktadır.

Yapının ya da yapısal çevrenin biçimsel olarak eskimesinde ise, moda ve zevkler, toplumun beğeni kalıplarının değişimi, modernizm ve post-modernizm gibi yaklaşımlar temelindeki çeşitli yönelimler etkili olmaktadır. Biçimsel eskime olgusu göz önüne alınarak, sivil mimari örneği ahşap konut dokusu analiz edilirse, bu analizde apartman olgusuna yaklaşımın önemli bir değişken olduğu gözlenebilir. 1930'larda kira evi olarak ilk defa ortaya çıkışından, 1950'li yıllarda lüks yaşamı tariflediği zamanlara (... Lüküs Hayat, ... Şişli' de bir apartman, ...) ve 80'lerden itibaren tüm kent kurgusuna hakim olduğu dönemlere değin, apartman söylemine toplumsal yaklaşım oldukça değişken olmuştur. Bu değişim, özellikle, 1950'li yıllarda, sivil mimari örneği ahşap konut dokusunun diğer eskime türlerinin yanı sıra, biçimsel eskimeye maruz kalmasına neden olmuş ve büyük oranda tahrip olması sürecini destekleyen koşullardan birini oluşturmuştur.

Aynı hizmeti gören endüstriyel ürünlerin pazarlanması sonucu, bir öncekinin kullanım etkenliğini yitirmesi

olarak açıklanan (Lowry, 1960) teknolojik eskime ise, ilk zamanlarda televizyon, buzdolabı, çamaşır makinası, gibi elektrikli aletlerin, ilerleyen süreçlerde ise, klima, iklimlendirme sistemi, yangın söndürme sistemi gibi teknolojik ekipmanların gereksinimi gibi nedenlerden ötürü, ahşap konutun teknolojik olarak eskime sürecini de beraberinde getirmiştir.

Tüm bu eskime türleri, bakım, onarım için gerekli giderlerin yapıdan beklenen gelir dönüşümünden fazla olduğu zaman ortaya çıkan finansal eskimeye neden olmuş ve sivil mimari örneği ahşap konutların köhneleşmeye terk edilmesi sürecini başlatarak çevresel eskimeyi de beraberinde getirmiştir. Eyüp yerleşim alanında, sadece eski yapıyı oluşturan yapı bileşenleri, yapının bir bütün olarak kendisi ve yapısal çevre fiziksel olarak eskimemekte, aynı

zaman-
da, sos-
yo-kültü-
rel bir
köhne-
leşmenin
de varlığı

gündeme gelmektedir. Finansal eskimeye maruz kalan ahşap konut stoğunun köhneleşmeye terk edilmesi, beraberinde, bölgede, aile yaşamında azalma, konut sahipliği eğiliminde azalma, 'oral olma' bilincinde azalma, göç oranında artma, suçluluk oranında artma gibi sosyal çevreye yönelik eskime faktörlerini getirecektir. İstanbul'un fethi ile birlikte ilk Osmanlı-Türk-İslam yerleşmesi olan Eyüp, geçmişte sahip olduğu, hanedanın üyelerine dahi ev sa-

Resim 19-20: Kızılmesjid Sokak, 1992, 2006. Uygulamada özgün detayların göz ardı edildiği dikkat çekmektedir. Restorasyon sürecindeki denetleme mekanizması işlerlik görebilseydi yörede son örneklerini temsil eden bu konsolun, çıkma altı tavan süslemelerinin ve cephe detaylarının günümüze ulaşabilmesi sağlanabilecekti.

Resim 21-22: Feshane Caddesi, 1992, 2006. Rölöve çalışmalarının yapılmış olması ve restorasyonun bu analizler doğrultusunda uzmanlar tarafından gerçekleştirilmesi çıkma taşıyıcılarının detay özelliklerinin günümüze ulaşabilmesini sağlayabilmiştir.

hipliği yapan prestijli yerleşim alanı niteliğini, sosyo-ekonomik dönüşüm süreçleri paralelinde ortaya çıkan fiziksel, finansal ve sosyal çevreye yönelik eskime faktörleri ile köhneleşmiş bölge imajına bırakmak üzeredir. Koruma çalışmalarında öncelikle o yörenin sosyal ve ekonomik anlamda kalkındırılması amacıyla girişimlerde bulunulması gerekliliğinin göz ardı edilmesi ve terk edilen tescilli yapılara yerleşen sosyal grupların ekonomik ve kültürel anlamda yaşam standartlarının yükseltilememesi, ahşap yapı stoğunun, son yıllara değin konut olarak işlev görmekten öte sığınma amaçlı barınak olarak kullanılmasına neden olmuş, Eyüpsultan merkezinin dahi, yerleşim anlamında 'barınak kent' olarak tanımlanması sürecini beraberinde getirmiştir. Henüz ihtiyaçlar hiyerarşisi içerisinde en temel fizyolojik gereksinim olan barınma ihtiyacının karşılanmasında dahi sorunlar söz konusu iken, yöre sakinlerine 'oralı olma, aidiyet ve sahiplenme duygusu', 'kültürel bilinç' ve 'çevresel yetkinlik' kazandırmanın güçlükleri ahşap konut stoğunun büyük oranda tahribatıyla sonuç bulmuş-

tur.

Her ne kadar, içinde alınan nefes ahşap yapı için olumlu da olsa, cumbaların kaldırılması, pencere oranlarının değiştirilmesi, ahşap kaplamaların sıvanması gibi farklı biçimlerde gerçekleştirilen bilinçsiz onarımlar gerek konutların plan özellikleri ve iç mekan kurgusunun, gerekse cephelerin tipolojik karakteristiğinin bozulmasına neden olmuştur (resim 10, 11, 12, 13 ve 14).

Eyüpsultan merkezinde, 1994 yılı itibariyle başlatılan 'Ahşap Evlerin Restorasyonu' projesi kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar merkez dışındaki tarihi kültür varlığı ahşap konutların rehabilite edilmesi açısından umut vericidir. Ancak, özgün mekansal ve biçimsel karakteristiğine uygun olarak gerçekleştirilen ve olumlu restorasyon örneği olarak nitelendirilebilecek çalışmalarda dahi, bazı olumsuz noktalar dikkat çekmektedir. Buna neden olarak, yapıda meydana gelen fonksiyonel eskime nedeniyle plan şemasının özgünlüğünün korunmasındaki zorluklar; eski yapının restorasyonu yerine, yapının kullanım ömrünü arttırmak ama-

cıyla tamamen yıkılarak betonarme olarak yeniden inşa edilmesinin tercih edilmesi ve bunun sonucunda çıkma taşıyıcıları, korkuluklar, pervazlar, tavan süslemeleri gibi işçilik gerektiren özgün detayların göz ardı edilmesi; (resim 15, 16, 17 ve 18) yapılar tescil edilmiş olmasına rağmen, koruma ve strüktür durumlarını gösteren fotoğraflarla belgelenmiş analiz çalışmaları, plan ve cephe biçimleniş özelliklerine yönelik tipoloji araştırmaları, tek yapı ve kentsel ölçekte rölöve çalışmaları gibi araştırmaların yapılmamış olması ve bundan dolayı yapıların özgün niteliğine uygun olarak gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair denetleme mekanizmasının işlerlik görememesi gibi etmenler gösterilebilir.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, Eyüp yerleşim alanının tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu siyasal - sosyal - ekonomik değişim evrelerine paralel olarak Mekansal Kimliğinin Dönüşüm sürecinde konut olgusunun yeri ve önemi irdelenmiş, sivil mimari örneği ahşap konut dokusunu oluşturan yapıların büyük bir bölümünün günümüze ulaşamaması ve kentsel okuma için yeterli veri oluşturamamasının ardında yatan temel etmenler araştırılmıştır. Günümüzde, ahşap yapıların bir bütün olarak doku özelliğini büyük oranda yitirmiş olmasının yanı sıra, tekil olarak da sayılarının çok aza indirgenmiş olması bu kültürel varlığın sosyal yaşama kazandırılması gerekliliğine daha da önem kazandırmaktadır. “Geçmişin geleceğin kışkırtıcısı durumuna gelebilmesi için tarih sürekli biçimde yeni-

den okunmalıdır” özdeyişinden hareketle geçmişte uygulanan koruma politikalarında göz ardı edilen temaların önemle üzerinde durulması gelecekte ortaya çıkabilecek olası hataların belli oranda aza indirgenmesi açısından olumlu sonuçlar ortaya koyabilecektir. Çünkü, son onbeş yıllık süre zarfında gerçekleştirilen uygulamalar umut verici de olsa, günümüze ulaşabilen ahşap konut sayısının sınırlılığı göze alındığında, bundan sonraki zaman periyodunda, planlama - uygulama - denetleme sürecinde alınabilecek yanlış kararların ne denli sancılı sonuçlara neden olabileceği ortadadır. Bu doğrultuda, Eyüp sürdürülebilir mekansal kimliğinin önemli bir bileşenini oluşturan geleneksel konut dokusunun korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilecek uygulamalarda önemle üzerinde durulması gereken noktalar şu şekilde özetlenebilir:

- Koruma anlayışında parçacıl ve tekil yaklaşımlardan öte bütüncül ve sürdürülebilirlik önem kazanmalıdır.
- Yapılar içinde yer aldığı doğal ve yapay çevreden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir.
- Geleneksel kent dokusunun en temel doğal ve yapay çevre bileşenlerinden, en detayda sokak kaplamalarına, bahçe duvarlarına, köşe pervazlarına, payandalara değin bir bütün olduğu unutulmamalıdır.
- Koruma çalışmalarında köhneleşmeye neden olan fiziksel ve rölatif eskime unsurları iyi değerlendirilmeli, özellikle finansal eskime ve çevresel eskimeye neden olan faktörler analiz edilmelidir.

- Yöreye yerleşen sosyal grupların ekonomik ve kültürel anlamda yaşam

Resim 23-24: Kızılmescid Sokak, 1992, 2006. Günümüze ulaşamamış ve özgün durumuna dair yeterli belge bulunamayan yapıların yeniden inşa edilmesinde yörenin karakteristiğine uymayan biçimleniş özelliklerinin kullanılmasına bir örnek

standartlarının yükseltilmesinin ve çevresel yetkinlik bilinci kazandırılmasının önemi göz ardı edilmemelidir.

- Tipoloji araştırmalarının, tek yapı ve kentsel ölçekte röleve çalışmalarının, koruma ve strüktür durumlarını gösteren analizlerin, kentsel okumanın yanı sıra yeniden işlevlendirme ve yenileme çalışmalarına veri oluşturabilecek şekilde düzenlenmesi sağlanmalıdır.
- Özellikle restitüsyon ve restorasyon çalışmalarının denetiminde bu araştır-

durumuna dair yeterli belge bulunmayan yapıların yeniden inşa edilmesinde yörenin karakteristiğine uymayan taklit biçimleniş özelliklerinin kullanılmasına özen gösterilmelidir.

- Özellikle günümüze ulaşabilen geleneksel konut sayısının sınırlılığı düşünüldüğünde, bundan sonra inşa edilecek olanların kültürel sürekliliği sağlamada kilit taşı işlevi göreceği unutulmamalıdır. Geleneksel kent dokusu içinde yeni yapı tasarımında, ilkesel olarak, eskinin değerini koruyarak içinde yer aldığı dokunun karakteristiğini güçlendirebilen ve mimari dil birliği oluşturabilen çözümler araştırılmalıdır. Ölçek, tekrarlayan biçimler, geri çekilme - çıkma stratejileri, doluluk oranları, yükseklik, renk gibi mevcut doku özellikleri ile bağlamsal uygunluk sağlayabilecek tasarım alternatiflerinin ortaya konması sürecinde uzmanların yer almasına özen gösterilmelidir. Eski doku, mekansal kimliğin sürdürülebilirliğinde, ölçek ve biçim dili açısından, yeni için referans oluştururken, yenin de ileriki çağlara referans oluşturabilecek niteliğe sahip olması gerekliliği göz ardı edilmemelidir.

Resim 25

Resim 26

Resim 25-26: Günümüze ulaşamamış ve özgün durumuna dair yeterli belge bulunamayan yapıların yeniden inşa edilmesinde yörenin karakteristiğine uymayan biçimleniş özelliklerinin kullanılmasına ilişkin örnekler

maların kullanılmasına özen gösterilmelidir.

- Mümkün olduğu durumlarda, eski yapının tamamen yıkılarak yeniden yapımı yerine, özgün kimliğini veren kapı, payanda, korkuluk, ahşap cephe kaplaması gibi yapı elemanları ile beraber onarımı teşvik edilmelidir.
- Günümüze ulaşamamış ve özgün

Sonuç olarak, Eyüp yerleşim alanında son yıllarda ivme kazanan sürdürülebilir kültürel kimliğin yeniden kazanımı çabalarında, en etken faktörlerden birinin, gerek kullanıcısı olan yöre halkının, gerekse de, uygulama sürecinde etkinlik kazanan yaptırımcıların, geleneksel kent dokusuna yüklemiş olduğu 'anlamsal değer' ve 'çevresel yetkinlik' bilinci olduğu unutulmamalı, planlama - uygulama -

denetleme sürecinin ekonomist, sosyolog, kentsel tasarımcı, restoratör mimar gibi farklı alanlardan gelen uzmanların yer aldığı disiplinler arası çalışmaya dayandırılması gerekliliği göz ardı edilmemelidir (resim 19, 20, 21, 22 ve 23).

EK. Sivil Mimari Örneği Ahşap Konutların Genel Biçimleniş Özellikleri

Eyüp' te yer alan sivil mimarlık örneği ahşap konutlarının genel biçimleniş özellikleri bu çalışmanın ana temasını oluşturmamasına rağmen, özetle değinmek konu bütünlüğü açısından olumlu olacaktır. İleride gerçekleştirilecek uygulamalar için geniş kapsamlı araştırmalara ve disiplinlerarası çalışmaya dayanan bir veri tabanının oluşturulması gereği şart olmasına rağmen, bu bölümde konunun genel olarak ele alınması olumlu sonuçlar doğurabilecektir.

19. yüzyıl toplumun sosyo-kültürel yapısının hızla dönüşüme uğradığı bir dönemsel süreç olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yapının dönüşüm süreci konut olgusunun ve kent dokusunun da değişime uğramasına neden olmuştur. Süreç, Fener, Balat, Beyoğlu, Boğaz köyleri gibi gayri-müslüm ağırlıklı bölgelerde daha hızlı gerçekleşirken, Türklerin oturduğu bölgelerde geleneksel Türk evi, etkinliğini daha uzun süreli olarak koruyabilmiştir. 18. yüzyılda İstanbul' da gerçekleşen yangınlar, yeniden yapılanma faaliyetlerini gerekli kılmış, maliyet kriteri, arsa değerlerinin artması, aile yapısının küçülmesi gibi sosyo-ekonomik faktörler, Türk evinin sokak-avlu-konut ilişkisinin yerini sokak-konut ilişkisine bırak-

masına neden olmuştur. Dönemin Yol ve Yapı Nizamnameleri, yangın sonrası yeniden yapılanmada planlı bir kentleşme hareketi olarak 'gridal düzen' önermektedir. İlk defa Hellen şehir planlamacısı Hippodamos tarafından uygulanan ve kentleri kare veya dikdörtgen biçimli yapı adalarına bölen bu düzenlemede parseller birbirini dik kesen açılar ile belirlenirken, yapıların ön yüzleri sokağa açılmaktadır. III. Ahmet ve II. Mahmud zamanlarında gerçekleşen imar hareketleri ile en güzel devirlerini yaşayan fakat, İstanbul' un diğer bölgelerine benzer şekilde, yangınlar sonrasında büyük tahribata maruz kalan Eyüb merkezinde de, 1707 tarihinde gerçekleşen yangın sonrasında, yapıların parselle bağlı davranışında 'gridal düzen' etkisini göstermeye başlasa da, gayri-müslüm ağırlıklı bölgelerde olduğu gibi, sokakların genel karakterinde ve yapı biçimlenişinde etken bir belirleyici olmamıştır. Bunun nedeni, 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın kent kurma geleneği ile örtüşür şekilde, ahşap konut dokusundan oluşan yapı adalarının cami, medrese, külliye, imarethane gibi anıtsal yapıları merkez alarak, organik olarak yayılması ve değişken topoğrafyada sokakların arazinin doğal eğimine uygun şekilde yerleşmesinden kaynaklanmaktadır (resim 24 ve 25).

Her ne kadar belgelerde, Osmanlı döneminde Haliç kıyısının karakteristiğini, sivil halktan ileri gelenlerin ko-

Resim 27

naklarının oluşturduğu belirtilse de, günümüze ulaşabilen sivil yapıların niteliğini bitişik nizamda olan ve göreceli olarak dar cepheli konutlar belirlemektedir. Konut ön bölümünde bahçelerin ve dolayısıyla da bahçe duvarlarının olmayışı sokak topoğrafyası açısından önemli bir biçimsel etki olarak gözlenirken, kentin duvar etkisini, yolları sınırlayan bitişik nizam yapılar ve anıtsal yapıların bahçe duvarları belirlemektedir. Fakat, Eyüp geleneksel konut dokusunda bitişik düzenli yapılaşma hakim olmasına rağmen; Boğaz köyleri, Beyoğlu-Pera, Fener, Balat, Yenikapı, Kumkapı gibi gayri-müslümlerin yoğun olarak yerleştiği bölgelerden farklı olarak 'sıra ev' tipolojisinin baskın olmadığı dikkat çekmektedir. Günümüze ulaşabilen yapılar analiz edildiğinde genel yapı karakteristiği olarak tek yapıların belirleyici olduğu dikkat çekmekte, bu nedenle de, 19. yüzyıl sıra ev cephesinden farklı olarak, cephelerde cumba balkon ve payanda gibi mimari öğelerin monoton tekrarı nın kırıldığı, tekdüzeliğin azaldığı gözlenmektedir. Benzer şekilde, gayri-müslümlerin yerleştiği bölgelerden farklı olarak tümüyle kagir olan yapıların sayısı oldukça sınırlıdır. Yangın etmeni nedeniyle, yapıların büyük bir bölümünün, komşu parsel bitişik yan duvarlarının ve taşıyıcı bodrum kat duvarlarının kagir olduğu dikkat çekmektedir. Bazı örneklerde zemin kat duvarlarının kagir, üst kat duvarlarının ise, ahşap olduğunu gözlemek mümkündür.

Yapı adalarında gridal düzenin ızgara ya da dama tahtası isimleri ile ifadelendirilen dik açılar ile sağlanmadığı

dikkat çekmektedir. Sınırlı sayıda da olsa, teğetiklerden dolayı ortaya çıkan köşe parsellerdeki köşe yapılarının zenginliği, sadece bu yapıların değil karakteristik kazandırdığı tüm sokak çehresinin de farklı perspektiflerle algılanmasına olanak vermektedir. Konut arka bölümlerinde aynı zamanda yapılar için ışık alma olanağı sağlayan ada içi bahçeler mevcuttur. Parsel içine serbest olarak yerleşmiş olan ve bundan dolayı yan bahçelere sahip olan yapı örneği sayısı oldukça azdır. Günümüze ulaşabilmiş sivil mimari örneği ahşap ve kagir yapılarda kat adedinin genellikle iki kat olarak belirtildiği, bazı örneklerde ise, buna çatı katı ve cihannümanın eklendiği gözlenmektedir. Tek katlı ya da üç katlı yapıların sayısı oldukça sınırlıdır. İki katlı yapılarda çıkma zemin üstünde yer almakta, ikinci katın üzerinde çatı katı ya da cihannümanın yer aldığı bazı örneklerde, çıkmanın üstünün balkon olarak kullanıldığı gözlenmektedir.

Üst katlarda yer alan çıkmaların fonksiyonel işlevi yapıyı mekansal olarak büyütmek olsa da, yapı cephesinde kazandırdığı denge ve hareket yadsınmaz. Bölgede yer alan çıkmaların genel karakteristiğini dikdörtgen çıkmlar oluşturmaktadır. Dikdörtgen çıkmların cephe üzerindeki konumu, genellikle ortada ya da yanda olmak üzere tek çıkma olarak belirlenmekte, çıkmanın cephe boyunca devam ettiği örneklere de rastlanabilmektedir. Her ne kadar, dikdörtgen çıkma dışında gönyeli çıkma tipine de rastlansa, günümüze ulaşabilen örneklerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu örneklerde sokakların açılı olduğu durumlarda, zemin

katta sokağın açısı yinelenmekte, üst katta ise, bu açı yapı bütününde gönyeli çıkmalar ile dikdörtgene tamamlanmaktadır. Böylelikle üst kattaki odalar, zemin kattaki açılı mekanlardan farklı olarak, kare ve dikdörtgen biçimlenme özelliğine sahip olabilmektedir. Taşıyıcısız çıkmaların yanı sıra, taşıyıcı olarak düz payandaların kullanıldığı örneklerle rastlamak mümkündür. Bugün, ne yazık ki, bilinçsiz onarım ve restorasyon uygulamaları ile sayıları çok aza da indirgense, son derece özgün motiflere sahip çıkma örneklerine rastlamak mümkündür.

Cepheyle aynı yüzeyde yer alan giriş biçiminin yanı sıra, cepheden bir niş ile geriye çekilmiş ve subasmanı aşarak zemin kat kotuna ulaşmayı sağlayan merdiven alanına yer açan giriş biçimine rastlamak mümkündür. Yol kotunun yükseltilmesi ve yapıların onarım yerine tamamen yıkılarak yapı elemanlarında yeni malzemenin kullanımının tercih edilmesi sonucunda, zengin detay özelliklerine sahip giriş kapılarının sayılarının azaldığı dikkat çekmektedir. İki kanatlı ahşap masif giriş kapılarının genellikle tek kanat üzerinde üç tablalı olarak düzenlendiği gözlenmiştir. Giyotin açılımlı ya da normal kanat açılımlı pencerelerde genellikle a / 2a oranının kullanıldığı görülmektedir. Cephede kullanılan kaplamaların genişliği 20-30 cm. arasında değişmektedir. Bazı örneklerde kaplamanın genişlik etkisini azaltmak amacıyla tam ortasından geçecek şekilde bir fuga yapıldığı dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

Atasoy, A., 1973, *Değişen İhtiyaçlar Karşı-*

sında Konut Tasarımının Mevcut Konutların Değerlendirilmesi Yolu ile Geliştirilmesi, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

Ayan, S., 1992, 1992, *Eyüp Eski Kent Dokusu Eyüp Camii ve Çevresi Tarihi Gelişimi-Koruma Önerisi. Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*

Ayyıldız, A., 2000, *İnsan-Çevre Diyalektiğinin Duyusal-Zihinsel-Duygusal Süreçleri: Çevresel Algı-Bilişim-Anlam. Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.*

Ergün, N., 1998, *Yenileme Sürecinde Kültürel Sürekliliğin Sağlanması, Matera Örneği, Yapı 199, İstanbul.*

Handler, B., 1960, *Economic planning for better schools. University of Michigan Press.*

Ittelson, W.H., 1973, *Environment Perception and Contemporary Perceptual Theory, Environment and Cognition Seminar Press, New York.*

Lowry, I.S., 1960, *Filtering and housing standards, a conceptual analysis, Land Economics, November, 362-370.*

Saatçi, S., 2000, *Sinan'ın Eyüp'teki Cami ve Mescitleri Üzerine Gözlemler, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.*

Yalçın, H., 2003, *Tarihi Eyüp Yerleşmesinin Gelişim Sürecinde Yollar ve Öyküler, Tarihi Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüpsultan*